

Katarina Tomaševski

Pripreme za Drugo specijalno zasjedanje Opće skupštine Ujedinjenih naroda o razoružanju obuhvatile su i temu utjecaja procesa razoružanja na razvoj, posebice u zemljama u razvoju. Strategija razoružanja Ujedinjenih naroda postavlja jednim od ciljeva da se potencijal oslobođen procesom razoružanja (ne samo financijska sredstva, već ljudski, proizvodni, znanstveno-istraživački kapaciteti) usmjeri na poticanje razvoja.

Ma koliko moralno uvjerljivo i poželjno izgledala međuzavisnost između razoružanja i razvoja, istraživanje postojanja konkretnih veza predmet su istraživanja već dugi niz godina. Pod okriljem Ujedinjenih naroda izrađeno je desetak studija o ovoj temi, najnovija je studija sačinjena od strane grupe vladinih stručnjaka pod rukovodstvom švedske ministarke za razoružanje, Inge Thorsson, sa svrhom stvaranja temelja za raspravljanje o razoružanju i razvoju u osamdesetim godinama. Zadatak je studije bio da odgovori na tri pitanja: (1) kako razoružanje može pomoći uspostavljanju novog međunarodnog ekonomskog poretka, (2) koji su sve faktori kojima se može dokazati poželjnost usmjeravanja kapaciteta s vojnih na razvojne ciljeve, i (3) na koji bi se način mogla izvršiti konverzija vojnih djelatnosti u civilno-razvojne.¹

Načelna postavka o međuzavisnosti razoružanja i razvoja, te cilj poticanja razvoja sredstvima oslobođenim razoružanjem, dio su strategije razoružanja Ujedinjenih naroda već dugi niz godina. Nakon punih trideset godina usvajanja rezolucija, izrada studija, predlaganja međunarodnih i nacionalnih mjera teško je reći nešto novo. Ocjena utrke u naoružanju

1
Inicijativa za izradu cjelovite studije o razoružanju i razvoju potekla je od četiriju skandinavskih zemalja, koje su za Prvo zasjedanje Opće skupštine o razoružanju pripremile radni materijal s osamnaest grupa pitanja koja se moraju obuhvatiti prilikom analiziranja međuzavisnosti između razoružanja i razvoja. Nakon

prihvatanja prijedloga, 1978 godine je formirana grupa od 27 vladinih eksperata, koji su konačno podnijeli završnu studiju 5. listopada 1981. godine. *Study on the Relationship between Disarmament and Development, Report of the Secretary-General, U.N. Doc. A/36/356 (1981).*

kao »društveno štetne, ekonomski neopravdive, politički proturječne ekološki rizične i moralno neprihvatljive«, kako je to učinjeno u ovoj studiji, već je prije toga ponovljeno mnogo puta. Prijedlog osnivanja Međunarodnog fonda putem kojeg bi se sredstva oslobođena razoružanjem usmjeravala na zadovoljavanje razvojnih potreba zemalja u razvoju — koji je predmet rasprave na Drugom specijalnom zasjedanju — postavljen je već 1953. godine.² Obilje radova o razoružanju i razvoju danas sedamdesetih je godina objavljeno 3000 bibliografskih jedinica, za razliku od samo 600 objavljenih šezdesetih godina,³ pruža sliku o tome koji se sve problemi pojavljuju prilikom predlaganja konkretnih mjera za konverziju s vojnih na civilne potrebe; međutim, za razliku od velikog napretka u identifikiranju problema, predlaganje rješenja nije dostiglo stupanj suglasnosti potreban da bi se usvojile bilo međunarodne, ili nacionalne mjere za konverziju. Najvećim se dijelom literatura o konverziji zadržava na isticanju ekonomske i društvene korisnosti konverzije. Spoznaja o tome da je razoružanje problem političke odluke, te da stoga i prioritet koji zaštita sigurnosti zemlje uživa pred zadovoljavanjem razvojnih potreba treba promatrati kao izraz političke odluke, dobila je malo prostora u istraživanjima razoružanja i razvoja, premda se najveći broj studija oslanja na usvajanje pretpostavljene odluke o početku procesa razoružanja.

Ova najnovija studija kao temelj svake rasprave o razoružanju i razvoju empirijski ustanovljivu i racionalno imperativnu povezanost između razoružanja i razvoja, i zaključuje svoju analizu na slijedeći način: »Mora se priznati da su utrka u naoružanju i razvoj u međusobno suparničkom odnosu, posebice u odnosu na raspodjelu sredstava, ali također i s obzirom na vitalni značaj stavova i percepcija. Glavni je zaključak ovog izvještaja da se djelotvorna međuzavisnost između razoružanja i razvoja može i mora uspostaviti.«⁴

Dokazivanje međuzavisnosti između utrke u naoružanju i razvoja općenito se oslanja na istraživanje koliki ekonomski teret predstavljaju izdaci za naoružanje za pojedine zemlje, te se zaključci potkrepljuju procjenama moguće djelotvornosti sredstava upotrebljenih za vojne svrhe za zadovoljavanje drugih ekonomskih i društvenih potreba. Procjena koliki teret predstavlja održavanje i unapređivanje vojnog potencijala danas se može

² Prijedlog za osnivanje Međunarodnog fonda razoružanja za razvoj ponovno je postavljen tijekom Prvog specijalnog zasjedanja o razoružanju. Francuska je predložila osnivanje Fonda kao specijalizirane ustanove Ujedinjenih naroda, koji bi djelovao temeljem principa da najviše naoružane i najrazvijenije zemlje daju doprinos (bilo u vidu dijela sredstava oslobođenog procesom razoružanja, ili svojevrsnog poreza za izdatke na naoružanje) u korist najmanje razvijenih i najmanje naoružanih država.

U.N. Docs. A/S-10/PV.3, str. 2—30 i A/S-10/AC.1/28.

³ Pregled literature o razoružanju i razvoju objavljene 1960-tih godina sadržan je u radu Saltman, J. *Economic Consequences of Disarmament*. »Peace Research Reviews«, vol. IV, No. 5, April 1972, a novijih radova u Albrecht, U. *Researching Conversion: A Review of the State of the Art*, u knjizi: Wallenstein, P. (ed.), *Experiences in Disarmament. On Conversion of Military Industry and Closing of Military Bases*, Department of Peace and Conflict Research, Uppsala University, Report No. 19, June 1978.

⁴

op. cit. u bilješki 1, str. 162.

izraziti ne samo u usporednim prikazima vojnih troškova s obzirom na makro-ekonomske pokazatelje, već je postalo moguće procijeniti i obujam ukupno raspoloživih društvenih proizvodnih potencijala koji se koristi za vojne svrhe. Pred dvadesetak godina jedino što se moglo procijeniti bio je odnos između vojnih izdataka i izdataka za društvene djelatnosti ili međunarodnu pomoć za razvoj, pred deset godina metode procjene tereta koji vojni potencijal predstavlja za društvo stale su obuhvaćati i istraživanja strukture znanstveno-razvojnih djelatnosti s obzirom na vojne ili razvojne potrebe.⁵ Današnja metodologija i dostupnost informacija omogućava analize korištenja ukupnih društveno-ekonomskih kapaciteta u vojne svrhe: pored trajno rastućeg broja ljudi izravno angažiranih u sastavu regularnih oružanih snaga (u posljednjih dvadeset godina zabilježen je porast od 30%), procjenjuje se da je više od 100 milijuna ljudi zaposleno unutar vojno-industrijskog kompleksa; podaci o korištenju sirovina i energije u vojne svrhe otkrivaju da bi se značajne uštede mogle postići upravo smanjivanjem energetske potrebe za vojne pripreme, čime bi se ujedno umanjila opasnost iscrpljivanja energetske resursa; korištenje vode, mora i podmorja, svemira i zemlje u vojne svrhe donedavno nije bilo predmetom istraživanja, međutim danas cjelovitost posljedica vojnih priprema obuhvaća i te aspekte; što se tiče znanstveno-istraživačke djelatnosti, iako se globalni udio vojno-usmjerenih istraživanja smanjuje od jedne trećine prema jednoj četvrtini, ona ostaju daleko najznačajnija orijentacija znanstveno-istraživačkog rada, i po obujmu uloženi sredstava, i po strukturi zaposlenih istraživača, i po činjenici da izdaci za istraživanje čine četiri puta veći udio u cijeni proizvoda za vojne svrhe, od onih za civilne.

U takvim je uvjetima pažnje vrijedan prvi korak koji autori Studije predlažu Ujedinjenim narodima u svrhu potpunijeg uključivanja veze između razoružanja i razvoja u međunarodnu strategiju razoružanja: kako javno mnijenje nije poznato sa svim aspektima društveno-ekonomskog tereta koji predstavlja utrka u naoružanju, prvi bi korak morao biti objavljivanje podataka i analiza o sveobuhvatnosti društveno-ekonomskih učinaka vojno-obrambenih priprema u današnjim uvjetima. Preporuka je Drugom specijalnom zasjedanju uspostavljanje sustava »potpunijeg i sistematičnijeg prikupljanja i objavljivanja podataka o korištenju ljudskih i materijalnih resursa u vojne svrhe«. Tajnovitost kojom je zaštićen vojni potencijal predstavlja prepreku raspravljanju o društvenim i ekonomskim posljedicama razoružanja, jer procjene o društvenim i ekonomskim posljedicama naoružavanja nisu dovoljno precizne. Stoga se predlažu brojne mjere kojima bi bilo moguće premostiti postojeću prepreku: državama članicama preporučeno je rezolucijom Opće skupštine dostavljanje cjelovitih

5

Unapređivanje istraživačkih metoda očigledno je iz razlika u pristupu, opsegu i sadržaju studija s tematikom razoružanja i razvoja izrađenih pod okriljem Ujedinjenih naroda. Prva je studija, 1962. godine, bila kratak tekst o procijenjenom finansijskom ekvivalentu utrke u naoružanju.

1970-ih godina studije su se počele koristiti suradnjom istraživačkih timova, te se i opseg i preciznost procjena povećao. Ova je najnovija studija plod rada vladinih stručnjaka, i naručenih četrdeset istraživačkih projekata, te obiluje konkretnim podacima o korištenju resursa u vojne svrhe.

podataka o vojno-obrambenim pripremama Ujedinjenim narodima,⁶ sugeriše se poticanje studija o mogućoj djelotvornosti konverzije na društveno-ekonomski razvoj u pojedinačnim zemljama, te se predlaže izrada alternativnih planova konverzije pojedinih industrijskih grana ili geografskih cjelina.⁷ Cilj je ovih mjera unošenje komponente razoružanja i razvoja u društveno planiranje kao već danas moguće alternative, čime se ne samo ukazuje na zasnovanost pregovora o razoružanju na postojanju alternativa utrci u naoružanju, već se omogućava i planiranje društveno-ekonomskog razvoja za uvjete razoružanja, uključujući i rješavanje predvidljivih ekonomskih i društvenih problema konverzije.

Kad se međusobno uspoređuju radovi o razoružanju i razvoju u posljednjih trideset godina, očigledan je pomak s utopijsko-optimističkih vizija procesa razoružanja kao naglog preokreta od utrke u naoružanju k potpunom i općem razoružanju pod djelotvornom međunarodnom kontrolom.⁸ Danas se o procesu razoružanja ne govori kao o naglom, brzom i potpunom preokretu. Međutim, dodaju se argumenti u prilog početka procesa razoružanja, pronađeni u tezama o tome koliko bi usmjeravanje sredstava koja se budu oslobađala postupnim ograničavanjem naoružanja na zadovoljavanje temeljnih ljudskih potreba pridonijelo harmoničnijem razvoju svijeta, a time i daljnjem uklanjanju potreba za naoružanjem, jer bi se mnogobrojni uzroci konflikata otklanjali poticanjem razvoja.⁹

6
Zanimljivo je napomenuti da su rezolucije Opće skupštine o potrebi davanja Informacija o vojnim izdacima Ujedinjenim narodima redovito usvajane consensusom. Predložene mjere za ujednačavanje prikazivanja vojnih budžeta, kako bi se osigurala usporedivost podataka, usvajane su uz dvadesetak glasova protiv. Međutim, apeli Ujedinjenih naroda da države članice pomognu izradi studija o razoružanju i razvoju pružanjem cjelovitih informacija ekspertskim timovima nisu urodili plodom: odaziv je redovito bio manji od pet država.

7
Najvećim se dijelom literatura o konverziji bavi mogućnostima reorijentacije vojno-industrijskih potencijala na proizvodnju za civilne potrebe u visokorazvijenim zemljama. Prve studije o problemima konverzije izrađene su za Sjedinjene Američke Države, Holandiju, Norvešku, Finsku i Zapadnu Njemačku. Studije nisu ujednačene niti u prikazivanju opsega ekonomskih i društvenih problema koje bi izazvala konverzija, pa tako ni u sugeriranim planovima za konverziju. Prijedlozi da se aspekti moguće konverzije uključe u planiranje razvoja — ne čekajući početak procesa razoružanja — nesumnjivo bi pridonijeli boljem razumijevanju posljedica konverzije, posebice sa stajališta utjecaja na zapošljavanje, inflaciju i vanjskotrgovinsku razmjenu.

8
Pred dvadeset je godina bilo moguće napisati da »se čini razumnim pretpostaviti da će se razoružanje, kad se o tome doneše odluka, odvijati vrlo brzo — kroz razdoblje od samo nekoliko godina«. *Economic and Social Consequences of Disarmament*, Report of the Secretary General, U.N. Publication, Sales No. 62. IX. 1, New York, 1962.

9
Osnovno je opredjeljenje strategije razoružanja i razvoja Ujedinjenih naroda da nerazvijenost potiče izbijanje konflikata, i internih i međunarodnih, te se razvoj smatra ne samo putem zadovoljavanja ljudskih potreba, već i metodom koja izravno doprinosi osnaživanju sigurnosti, eliminirajući uzročnike konflikata. Takvo je stajalište predmetom burnih doktrinarnih rasprava, jer mnogi znanstvenici dokazuju da upravo ubrzani razvoj rezultira izbijanjem konflikata, vrlo često i oružanih. Cf. Röling, B., *Disarmament and Development: The Perspective of Security*, u knjizi: Leurdijk, D. A. and Borgese, E. M. (eds.), *Disarmament and Development, Foundation Reshaping the International Order*, Rotterdam, June 1979, str. 91 et seq.

Spoznaja o inkompatibilnosti korištenja resursa u vojne svrhe i razvojne politike, orijentirana na zadovoljavanje ljudskih potreba te o nespojivosti utrke u naoružanju i novog međunarodnog ekonomskog poretka na nivou međunarodne zajednice, provlači se kroz cjelokupnu literaturu o razoružanju i razvoju. Međutim, dok se donedavno smatralo da rješenje treba očekivati prvenstveno od međunarodnih dogovora, u najnovije se vrijeme sve veća pažnja poklanja eventualnim promjenama nacionalne politike, posebice vojnih velesila. Širenje mirovnih pokreta dijelom je rezultat intenziviranja propagande u prilog razoružanju.¹⁰ Dodatne mjere predlažu se u odgojno-obrazovnom sistemu, sistemu informiranja, te međunarodnom koordiniranju djelovanja nevladinih organizacija za razoružanje i mirovnih pokreta. Ali, poticanje utjecaja javnog mnijenja na promjene neophodne za ostvarivanje razoružanja može se zasnivati jedino na širenju informacija o društvenim i ekonomskim učincima utrke u naoružanju, pored već djelotvornog sustava informiranja o prijetnji nuklearnog rata i njegovim pogubnim posljedicama,¹¹ a to je nezamislivo bez usvajanja preporuka Ujedinjenih naroda o davanju i publiciranju informacija o vojno-obrambenim pripremama država-članica.

Velik je nedostatak studija o razoružanju i razvoju što pretjeranu pažnju poklanjaju tehničko-organizacionim aspektima moguće konverzije, zanemarujući ključno pitanje temelja za (eventualno) usvajanje političke odluke o razoružanju.¹² Politički aspekti razoružanja morali bi se temeljiti na alternativnoj koncepciji zaštite sigurnosti država sistemom koji ne bi iziskivao nastavljanje utrke u naoružanju. Jedan je od osnovnih principa međunarodne strategije za razoružanje, potvrđen i Završnim dokumentom Prvog specijalnog zasjedanja o razoružanju, da proces razoružanja mora poštovati zahtjev neumanjene sigurnosti država tijekom svih svojih faza, međutim, nedostaju prijedlozi alternativnog sistema zaštite sigurnosti država.¹³ Osnova za promišljanje alternativnih shema održavanja sigurnosti trebao bi biti pojam nacionalne sigurnosti, ali se studije izrađene pod okriljem Ujedinjenih naroda zadržavaju na mogućnostima unapre-

10

Širenje spontanih, samoorganiziranih pokreta za mir, prvenstveno protiv nuklearnog oružja, u zapadnoevropskim i sjevernoameričkim zemljama, predmet je opsežnog izvještavanja sredstava javnog informiranja, ali još ne i analiza koje bi dale potpunu sliku o ciljevima, masovnosti i utjecajnosti takvih pokreta.

11

Literatura o pretpostavljenim posljedicama nuklearnog rata potekla je ponajprije iz pera znanstvenika, često upravo onih koji su imali udjela u stvaranju nuklearnih arsenala. Danas smo svjedoci rasprostranjenosti teme prijetnji nuklearnog rata od znanstvenih djela do umjetničkih filmova, od poezije do apela Ujedinjenih naroda.

12

Vrlo se često utrka u naoružanju naziva iracionalnom. Međutim, koliko je to moguće tvrditi sa stajališta međunarodne zajednice, uzimajući u obzir cjelokupnost vojnih arsenala današnjeg svijeta, toliko se potrebe za obranu pojedinačnih zemalja teško mogu ocijeniti iracionalnima. Stoga se u raspravama o političkim temeljima razoružanja vodi na dva nezavisna kolosjeka: međunarodnom, tvrdeći da svijet kao cjelina posjeduje pretjerane količine oružja, i nacionalnom, često uz dokazivanje tvrdnji da potrebe zaštite sigurnosti zemlje iziskuju i kvalitativno i kvantitativno unapređivanje postojećeg naoružanja.

13

Slikovit je primjer najnoviji izvještaj Generalnog sekretara Ujedinjenih naroda o međuzavisnosti razoružanja i međunarod-

divanja postojećeg sistema kolektivne sigurnosti Ujedinjenih naroda, bez konkretne i činjenično utemeljene ocjene potreba nacionalne sigurnosti pojedinačnih država.¹⁴ Kako razoružanje zahtijeva zaustavljanje i stavljanje pod kontrolu utrke u naoružanju, a ona je i manifestacija i posljedica nacionalne politike država, upravo su promjene nacionalne politike ono na što treba utjecati u cilju razoružanja. Jamstvo neumanjene sigurnosti država — postavljeno i strategijom razoružanja — pretpostavka je političke odluke o početku procesa razoružanja.

Takvo razmišljanje ukazuje na korijene osnovne teze ovog teksta da su problemi razoružanja i razvoja pitanje političke odluke. Ne bi bilo opravdano tvrditi da stoga istraživanje i publicistika o problematici razoružanja i razvoja nema značaja, naprotiv: analiziranje međudjelovanja politike naoružavanja i razvoja pruža osnovu za sagledavanje njihove povezanosti u praksi, ali i za promišljanje mogućih alternativa.

Tvrđnje o tome da je naoružavanje glavna zapreka društveno-ekonomskom razvoju na globalnoj ravni moguće je potkrijepiti nizom podataka o nerazmjerno velikim izdacima za naoružanje, s obzirom na nedostatna sredstva izdvojena za razvoj nerazvijenih dijelova svijeta. Takvim se podacima najčešće želi pobuditi svijest o izopačenim prioritetima, a ogromnoj razlici između globalne politike razvoja koju predlažu Ujedinjeni narodi i stvarnog stanja vidljivog iz zbira nacionalnih razvojnih politika prikazanih globalnim pokazateljima. Međutim, kako se razvijala spoznaja o tome da će globalne promjene uslijediti nakon izmjena nacionalne politike, veća se pažnja počela poklanjati ocjenama stanja i procjenama razvojne politike u pojedinačnim državama. Najveću pažnju redovito pobuđuju zemlje u razvoju — njihove potrebe i problemi — stoga je potrebno analizirati kakva im je strategija razvoja sugerirana od strane Ujedinjenih naroda, čime je sve ona urodila u konkretnim pokušajima ostvarivanja, te kakvog utjecaja ima strategija razvoja na problematiku naoružavanja, prvenstveno s aspekta samoutvrđenih potreba sigurnosti zemalja u razvoju.

ne sigurnosti (U.N. Doc. A/36/597) pripremljen za Drugo specijalno zasjedanje Opće skupštine. Dok o kolektivnom sistemu sigurnosti Ujedinjenih naroda Izvještaj daje sugestije osnaživanja postavki Povelje, dotle o alternativama zaštite državne sigurnosti ne govori ništa. Polazna osnova Izvještaja, teza da se koncept nacionalne sigurnosti izvodi iz međunarodne, ne čini se opravdanom u uvjetima erozije povjerenja u djelotvornost Ujedinjenih naroda, posebice Vijeća sigurnosti, kad se radi o sprečavanju i ograničavanju oružanih sukoba.

14

Upravo citirani Izvještaj rješava neusklađenost između postulata nacionalne i međunarodne sigurnosti tako što tvrdi da »nerazumno proširivanje potreba i interesa nacionalne sigurnosti« predstavlja zapreku razoružanju, dok »tendencija država da konceptualiziraju interese nacionalne sigurnosti na način različit od interesa sigurnosti međunarodne zajednice« čini teškim ne samo dogovaranje razoružanja, već i održavanje međunarodne sigurnosti.

Međunarodna strategija razvoja, sigurnost, naoružavanje

Razvoj se uobičajeno razumijeva kao proces koji vodi utvrđenom cilju, bilo da je to poticanje ekonomske razmjene s inozemstvom, eliminiranje nepismenosti ili viši nivo životnog standarda. Stoga bi cilj trebao biti temeljno mjerilo za ocjenu razvojnog procesa. Što se događa kad se tijekom razvojnog procesa mijenjaju ciljevi?

Evoluiranje međunarodne strategije razvoja (politike razvoja zajednički utvrđene u Ujedinjenim narodima, prvenstveno namijenjene poticanju razvoja nerazvijenih dijelova svijeta) moguće je pratiti putem promjena evidentiranih u tri dosadašnja desetljeća razvoja Ujedinjenih naroda. Najprije za šezdesete, pa za sedamdesete, te za osamdesete godine unutar Ujedinjenih naroda dogovoreni su ciljevi i pravci razvoja, te osnovne mjere njihovog oživotvorenja. Glavne postavke svih triju razvojnih desetljeća prikazane su na priloženoj shemi u Tabeli I. Već pri postavljanju ciljeva razvoja očigledne su velike promjene: prva je razvojna dekada kao osnovni cilj postavila ekonomski razvoj zemalja u razvoju, definiran — za današnje pojmove — pretjerano usko; druga je razvojna dekada insistirala na ostvarivanju jednakih razvojnih mogućnosti kako za države, tako i za pojedince, dok je treća — najnovija — razvojna dekada kao temeljni cilj postavila blagostanje čitavog stanovništva. Promjene u utvrđenim ciljevima razvoja nastale tijekom relativno kratkog perioda od tridesetak godina praćene su kvalitativnim promjenama instrumentarija za mjerenje razvoja. Šezdesetih je godina općeprihvaćeni pokazatelj bio bruto nacionalni proizvod, desetak godina kasnije uvode se mjerenja razlika u mogućnostima razvoja i njegovim rezultatima, dok danas postoji i instrumentarij kojim se pokušava mjeriti ukupna kvaliteta života.¹⁵ Ukratko, analiziranje razvoja kretalo se od ekonomskih makro-pokazatelja prema spoznavanju stvarnog stanja, konkretnog ostvarivanja razvojne politike i uvjeta života stanovništva.

Obilje literature o razvojnim problemima, posebice izmjene instrumentarija za mjerenje razvoja i razvijenosti otežavaju čak i davanje odgovora na naizgled lako pitanje: da li se svijet kao cjelina kreće naprijed ili nazaduje. Općenito povećavanje bruto nacionalnog proizvoda indicira napredak prema ostvarivanju tradicionalnog cilja razvojne politike, naročito naglašenog šezdesetih godina. Međutim, procjene rasprostranjenosti apso-

15

Razvoj od makro-ekonomskih pokazatelja prema mjerenju uvjeta življenja svakog pojedinca vjerojatno je jedan od najznačajnijih pomaka u društvenim znanostima. Ma koliko primjedbe o tome da pokušaji kvantificiranja sveukupnog društvenog života vode suvremenom matematičkom barbarizmu bile pažnje vrijedno upozorenje, mogućnosti znanstvenog ustanovljavanja ljudskih potreba i njihove mjerljivosti

dovele su do jasnije spoznaje o dobrim i lošim posljedicama sveukupnog dosadašnjeg razvoja. Mogućnost relativno točnog utvrđivanja kolike su potrebe postavljene ustanovljenom nužnošću eliminiranja gladi, nepismenosti i sličnih izlječivih zala osigurava temelj za donošenje odluka o politici razvoja i korištenju raspoloživih resursa na svim nivoima, od komunalnog do globalnog.

lutnog siromaštva upućivale bi na suprotan zaključak. Međutim, i tu bi se moglo argumentirati u korist dvaju suprotnih zaključaka: ako bi se uzeo u obzir relativan broj stanovništva koji živi u uvjetima apsolutnog siromaštva, njegovo smanjivanje tijekom vremena ukazuje na napredak. Ali, uzme li se u obzir apsolutan broj, kontinuirano povećavanje broja ljudi koji žive u uvjetima apsolutnog siromaštva ukazuje na obrnut trend. Međutim, treba imati u vidu da se eliminiranje apsolutnog siromaštva pojavilo kao prioritetni zadatak razvojne politike tek osamdesetih godina, te valja biti oprezan prilikom ocjene ranije razvojne politike primjenom kriterija koji tada nije bio uključen među primarne ciljeve. Tako bi za svaku razvojnu etapu trebalo primijeniti kao mjerilo ciljeve koji su bili proglašeni prioritetnima, te procjenjivati napredak u njihovu ostvarivanju. Razumljivo, takav postupak onemogućava sagledavanje poslijeratnog razvoja kao cjeline, kao cjelovitog procesa zasnovanog na općusvojenoj razvojnoj strategiji.

Značaj uključivanja elemenata razvoja, posebice poticanja ekonomskog razvoja, u analiziranje međudjelovanja razvoja i naoružavanja (odnosno razoružavanja), proizlazi iz slijedećeg pitanja: koja je cijena ostvarivanja dosadašnje razvojne politike? Konkretno, koja je cijena dosadašnje razvojne politike s obzirom na potrebe sigurnosti država, izražene u naoružavanju i korištenju oružanom silom?

Poticanje ekonomskog rasta, smatramo gotovo bezizuzetno osnovnim ciljem i zadatkom razvojne politike skoro donedavno (takvo je shvaćanje prisutno i danas), trebalo bi smatrati najvažnijim kriterijem za ocjenu razvoja, barem za prvo razvojno desetljeće Ujedinjenih naroda. Ocjenjujući iskustva u provođenju međunarodne strategije razvoja, moralo se zaključiti da je ekonomski rast u zemljama u razvoju premašio očekivanja: u prvoj su dekadi razvoja srednje razvijene zemlje u razvoju (ili: novoindustrijalizirane zemlje) ostvarile stope rasta nacionalnog proizvoda i prihode od vanjskotrgovinske razmjene u većem iznosu od planova usuglašanih u Ujedinjenim narodima.

Opći bi se prikaz ostvarivanja međunarodne strategije razvoja u prvom desetljeću mogao svesti na slijedeće konstatacije:

- godišnji porast nacionalnog proizvoda od 5% ostvarila je polovica zemalja u razvoju (47%), dok se daljnjih 12% zemalja u razvoju približio planiranoj stopi porasta toliko da se njezino ostvarivanje moglo očekivati u prvim godinama slijedećeg planskog razdoblja,
- općenito se može reći da su očekivani učinci ubrzanja ekonomskog rasta zatambljeni u velikom broju zemalja ogromnim (a u planovima zane-marenim) porastom broja stanovnika,
- kontinuirana ovisnost zemalja u razvoju znatno je povećana naglašavanjem nužnosti njihove izvozne orijentacije, što je pojačalo djelovanje poremećaja u međunarodnim ekonomskim odnosima na privredu zemalja u razvoju i potenciralo njihovu ovisnost o razvijenim zemljama. Upravo ubrzana industrijalizacija usmjerena na izvoz (potaknuta mogućnostima izvoza, a ne domaćim potrebama) bila je najuočljiviji faktor postizavanja značajne stope ekonomskog rasta,
- poljoprivreda općenito, proizvodnja hrane i razvoj ruralnih sredina zanemarene su gotovo u potpunosti.¹⁶

Na zanimljive zaključke upućuje analiza razvojnih dostignuća zemalja koje su u prvoj razvojnoj dekadi ostvarile najviše stope ekonomskog rasta. To su bili Hong Kong, Iran, Izrael, Jordan, Nikaragva, Panama, Južna Koreja, Sirija, Tajland, Salvador, Meksiko, Irak, Peru, te Trinidad i Tobago. Nije teško pronaći zajednička obilježja tih zemalja: najveći ih je broj relativno nevelik, a i bez populacijske eksplozije karakteristične za zemlje u razvoju. Nadalje, najveći ih broj zahvaljuje zavidna ekonomska ostvarenja prihodima od izvoza (eksploatacijom prirodnih izvora ili razvojem izvozno-orijentirane industrije).

Na daljnje značajke zemalja koje su ostvarile brz ekonomski rast upućuje zaključak Studije Ujedinjenih naroda o ostvarivanju ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava čovjeka¹⁷ o budućnosti ekonomskog rasta u toj grupi zemalja u razvoju. U Studiji se kaže: »U najvećem broju slučajeva, glavni su problem produžavanja brzog ekonomskog rasta u tim zemljama prepreke postavljene njihovoj unutrašnjoj političkoj stabilnosti i miru unutar zemlje.«¹⁸ U Studiji se dodaje da su neke od prepreka rezultat pogrešne razvojne politike, prvenstveno povećavanje stope nezaposlenosti i nedostatnost hrane (s tim da se nedostatnost hrane mora promatrati kao problem zanemarivanja poljoprivredne proizvodnje i ruralnog razvoja, ali i kao problem nedostatnosti hrane i njezinih astronomskih cijena u urbanim sredinama).

Nepotpunost i nedovoljna pouzdanost podataka o razvojnim problemima zemalja u razvoju, posebice za ranije periode, dovodi u sumnju kategoričke zaključke istraživača o izravnoj povezanosti ubrzanog ekonomskog razvoja (prvenstveno industrijalizacije i urbanizacije) i unutrašnje

16

Analiza rezultata postignutih tijekom prve dekade razvoja Ujedinjenih naroda izvršena je prilikom pripremanja planova za drugu dekadu. Relativno povoljna ocjena utjecajnosti međunarodne strategije razvoja dovela je do vrlo optimističnih projekcija za drugu razvojnu dekadu, pa je njezino kasnije analiziranje dovelo do označavanja pesimizma u sedamdesetim godinama, zbog sve uočljivijih razlika između planova i stvarnog stanja.

Vidi: *World Economic Survey, 1969—1970*, United Nations Publication, Sales No. E.71.11.C.1, New York, 1971.

17

The Realization of Economic, Social and Cultural Rights: Problems, Policies, Progress, United Nations Document, Sales No. E. 75. XIV. 2, New York, 1975.

Taj izvještaj Ujedinjenih naroda (popularno nazvan Ganjijev izvještaj, prema njegovom autoru, specijalnom izvjestitelju Komisije Ujedinjenih naroda za prava čovjeka) pokazuje da nije moguće postaviti kriterije

za globalno uspoređivanje ostvarivanja ekonomskih i socijalnih prava. Razlike u uvjetima za njihovo ostvarivanje uvjetovale su podjelu svijeta na Istok i Zapad, Sjever i Jug.

18

Izdvajajući zemlje u razvoju s najbržom stopom ekonomskog rasta, Ganjijev izvještaj ističe visoku pozitivnu korelaciju između izvozne orijentacije i brzine ekonomskog rasta i negativnu korelaciju između takvog ekonomskog rasta i ekonomskih i socijalnih prava ljudi. Zbog nedostupnosti podataka, u izvještaju se ističu samo primjeri onih zemalja koje su dostavile podatke, tako se u zemljama s najbržim ekonomskim rastom problem nezaposlenosti najteže očitovao u Trinidadu i Tobagu, Singapuru, Filipinima, Južnoj Koreji, Sri Lanki, Panami, Mauricijusu, Argentini i Čileu. Najteže posljedice s obzirom na nedostatnost hrane pogodile su Brazil, Urugvaj, Čile, Argentinu, Kongo, Indoneziju, Laos, Vijetnam i Južnu Koreju.

Razvojne dekade Ujedinjenih naroda: Definicija razvoja, ciljevi, prioriteti, mjere i zadaci razvojne politike za zemlje u razvoju

	PRVA RAZVOJNA DEKADA (1960. — 1970.)	DRUGA RAZVOJNA DEKADA (1970. — 1980.)	TREĆA RAZVOJNA DEKADA (1980. — 1990.)
Definicija razvoja	Razvoj je proces ostvarivanja samoodržavajućeg ekonomskog rasta pojedinačnih zemalja i njihov društveni napredak.	Krajnji cilj razvoja mora biti održavanje poboljšavanja dobrostanja pojedinaca i osiguravanje dostupnosti rezultata razvoja svima.	Krajnji je cilj razvoja trajno poboljšavanje dobrostanja cjelokupnog stanovništva temeljem njegovog punog sudjelovanja u procesu razvoja i pravične raspodjele rezultata razvojnog procesa.
Ciljevi razvoja	Cilj je razvoja za svaku nerazvijenu zemlju ostvarivanje značajnog povećavanja stope ekonomskog rasta, pomoću industrijalizacije i diverzifikacije, te razvoja produktivnog poljoprivrednog sektora, uvođenjem dobro zamišljenih i integralnih razvojnih planova.	Ostvarivanje jednakih razvojnih mogućnosti mora postati prerogativom kako nacija, tako i pojedinaca unutar njih, te je cilj razvoja postizavanje racionalnog sistema međunarodne podjele rada i optimalno korištenje svjetskih resursa, uz podizanje životnog standarda i poboljšavanje ekonomske samoodrživosti.	Osnovni su ciljevi razvoja smanjivanje i uklanjanje siromaštva, pravična raspodjela rezultata razvoja, ostvarivanje pune zaposlenosti i sveopćeg osnovnog obrazovanja do 2000. godine, postizavanje dostupnosti vode i sanitarija za sve do 1990. godine, smanjivanje stope mortaliteta, te povećavanje očekivane životne dobi na 60 godina kao minimum.
Prioriteti	Povećavanje prihoda nerazvijenih zemalja od vanjskotrgovinske razmjene.	Ostvarivanje boljeg i djelotvornijeg sistema međunarodne suradnje, usmjerenog k uklonjanju postojećih nejednakosti.	Osnovni je prioritet poticanje razvoja u najmanje razvijenim zemljama, a ciljevi su razvoj poljoprivrede i ruralnih sredina, eliminiranje gladi i neishranjenosti.
Mjere razvojne politike zemalja u razvoju	<ol style="list-style-type: none"> 1. poboljšavanje korištenja međunarodnim instrumentima za poticanje razvoja, 2. ubrzavanje uklanjanja nepismenosti, gladi i bolesti, koji umanjuju produktivnost ljudi, 3. poticanje obrazovanja uopće, i naročito profesionalnog i tehničkog obrazovanja, 4. intenziviranje korištenja znanstvenih i tehnoloških potencijala, 5. stvaranje instrumentarija za praćenje napretka u razvoju. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. mobiliziranje javnog mnijenja, poboljšavanje nacionalnog sistema planiranja, programiranja i statistike, 2. podizanje nivoa zaposlenosti, poticanje modernih tipova radnog angažiranja, te zapošljavanja u poljoprivredi i javnih radova, 3. smanjivanje javnih izdataka da bi se oslobodila maksimalna sredstva za investicije, 4. stavljanje obrazovnih programa u funkciju razvojnih potreba, 5. ostvarivanje minimalnih programa zdravstvenih službi i uvjeta stanovanja, te sistema prehrane prema potrebama stanovništva. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. objedinjavanje mjera za ekonomski rast, produktivnu zaposlenost i društvenu pravdu, 2. poticanje mjera blagostanja: proširivanje mogućnosti zapošljavanja, podizanje prihoda i nivoa potrošnje, poboljšavanje uvjeta stanovanja, te zdravstvenih i obrazovnih kapaciteta, 3. uvođenje temeljnog principa pravičnog, potpunog i djelotvornog sudjelovanja svijuu u procesu razvoja,

Konkretni zadaci razvojne politike
zemalja u razvoju

1. ostvarivanje minimalnog porasta godišnjeg nacionalnog prihoda od 5%, 2. porast samofinanciranja razvoja prihodima od vanjskotrgovinske razmjene i uštedama, 3. ostvarivanje pravičnog udjela u iskorištavanju prirodnih izvora od strane inozemnih subjekata, 4. povećavanje međunarodne pomoći za razvoj temeljem obostrano prihvatljivih uvjeta, 5. stimuliranje inozemnih privatnih investicija temeljem obostrano zadovoljavajućih uvjeta.	1. postizavanje godišnje stope porasta bruto nacionalnog proizvoda od 6%, 2. postizavanje porasta bruto proizvoda per capita od 3,5%, te prosječno povećanje prihoda per capita od 2,5%, 3. povećavanje poljoprivredne proizvodnje po godišnjoj stopi od 4%, a industrijske po stopi od 8%, 4. ostvarivanje ukupnog nivoa domaće štednje u iznosu od 20% bruto nacionalnog proizvoda do 1980. godine, 5. povećavanje izdvajanja za istraživačko-razvojnu djelatnost na 0,5% od bruto nacionalnog proizvoda, 6. ostvarivanje godišnjeg porasta međunarodne trgovine od 7%, 7. međunarodna pomoć za razvoj mora dostići 1% nacionalnog dohotka razvijenih zemalja, od toga 0,7% mora biti međudržavna nevezana pomoć za razvoj.	1. ostvarivanje godišnje stope porasta bruto nacionalnog proizvoda od 7%, 2. ostvarivanje porasta godišnje stope porasta nacionalnog proizvoda per capita od 4,5%, 3. porast međunarodne trgovine po godišnjoj stopi od 7,5—8%, 4. ukupne investicije moraju dostići stopu od 28% bruto nacionalnog proizvoda do 1990. godine, 5. ukupne domaće uštede moraju dostići 24% od nacionalnog proizvoda do 1990. godine, 6. međunarodna pomoć za razvoj mora dostići 0,7% nacionalnog proizvoda razvijenih zemalja, 7. ostvarivanje porasta poljoprivredne proizvodnje od 4% godišnje, a industrijske proizvodnje od 9%.

političke nestabilnosti (prvenstveno izazvane unutrašnjim migracijama selo—grad, nezaposlenošću i nemogućnošću zadovoljavanja osnovnih ljudskih potreba). Ipak, iako nije moguća zadovoljavajuća empirijska provjera takvih tvrdnji, istraživanja koja su provedena (uz rezervu koja se odnosi na nedostatnost i nepouzdanost podataka za velik broj zemalja u razvoju, naročito s obzirom na uvjete života nezaposlenih, nepismenih, siromašnih i gladnih) nedvosmisleno upućuju na međuzavisnost razvojne politike i interne (ne)stabilnosti, kako istraživanja usmjerena na projiciranje ekonomskog rasta, tako i ona orijentirana na analiziranje društvenog razvoja, ostvarivanje prava čovjeka i zadovoljavanje ljudskih potreba.

U svojem istraživanju razvoja u zemljama koje obilježava brz ekonomski rast Mancur Olson zaključuje: »Dok se ne provedu dodatna istraživanja, mora se prihvatiti teza da brz ekonomski rast predstavlja, umjesto izvora unutrašnjeg mira za koji ga se nekad smatralo, faktor poremećaja i destabilizacije u društvu koji vodi njegovoj političkoj nestabilnosti.«¹⁹ Isti je zaključak Richarda Claudea, koji je istraživao međuzavisnost između tri grupe indikatora (indikatora društvene i ekonomske razvijenosti, te političke stabilnosti) za 122 zemlje. Zaključak glasi: »Postoji negativan utjecaj brzog ekonomskog razvoja na politička prava čovjeka.«²⁰

Čini se da istraživanja potvrđuju općeprihvaćenu konstataciju da postizavanje brzog ekonomskog razvoja zahtijeva gušenje ljudskih sloboda. Na slijedećoj shemi prikazani su sumarni podaci o obliku vladavine u zemljama koje su se odlikovale najbržim ekonomskim rastom tijekom prvog razvojnog desetljeća. Izabrane su one koje su premašile stopu od 5% godišnjeg povećavanja nacionalnog proizvoda, postavljenu ciljem međunarodne strategije razvoja za zemlje u razvoju. Što se oblika vladavine tiče, korišteni su podaci koji ukazuju na pretpostavljenu nedemokraciju režima, s jedne strane oni o periodima kolonijalne uprave određenih zemalja, s druge strane podaci o militariziranoj vladavini (vojnoj diktaturi ili uočljivom utjecaju vojske na civilnu upravu).²¹ Oba oblika temelje se na strogoj hijerarhičnosti režima i provođenju čvrste kontrole nad ukupnim društvenim životom, iako je izvoriste takvih oblika vladavine različito.

Analiziranje međuzavisnosti militariziranih oblika vladavine (bilo kolonijalne uprave ili vojnih režima) i postizavanja brzog ekonomskog rasta koje je izvršio Richard Falk završava slijedećim zaključkom: »Ekonomski

19

Olson, M., »Rapid Economic Growth As a Destabilizing Force«, »The Journal of Economic History«, vol. XXIII, 1963, str. 529—552.

20

Vidi: Claude, R. P. (ed.), *Comparative Human Rights*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1976, posebno poglavlje: *Empirical Comparative Rights Research: Some Preliminary Tests of Development Hypotheses*, str. 51—67.

21

Kriteriji za diferenciranje vojnih i civilnih režima predmet su žučnih diskusija istraživača, te se često dovode u pitanje izvršene klasifikacije na vojne, polu-vojne i civilne režime. Općeuvojenih kriterija nema, općenito se pribjegava ispitivanju formalnih obilježja (način dolaska na vlast, proporcija između civilnih i vojnih osoba u vladi, i tsl.) uz ocjenu načina donošenja odluka, zasnovanu često na nepotpunim informacijama. Ipak, smatram takva istraživanja vrijednima pažnje, bez obzira na postojeće dileme o preciznosti kriterija.

je cilj militarizacije u kapitalističkom kontekstu visoka stopa rasta brutto nacionalnog proizvoda, bez obzira na distributivne implikacije, barem kratkoročno... Desničarska militarizacija može proizvesti zapanjujuće rezultate, barem za neko vrijeme, s obzirom na ekonomski rast.«²²

Uspoređivanje militariziranih oblika vladavine s (pretpostavljenim) demokratskim režimima s obzirom na pokazatelje ekonomskog rasta zanimljivo je iz barem dva razloga. Najprije, zbog ustanovljavanja postojanja pozitivne korelacije između vojnih režima i ekonomskih dostignuća odnosnih zemalja, a zatim i u svrhu ispitivanja dužine perioda kroz koji takva korelacija djeluje, drugim riječima, koliko dugo je moguće postizavati »ekonomska čuda« gušenjem ljudskih sloboda. Metoda koju je primijenio Richard Falk pokazuje širenje militariziranih oblika vladavine u Trećem svijetu. Koristeći vremenske serije od pet godina, Falk je utvrdio da je u periodu između 1960. i 1978. godine praktički čitav Treći svijet potpao pod različite oblike militarizirane vladavine. Kvantifikacija koju je Falk izvršio pokazuje geografsko širenje militarizacije kao trajan trend.²³ Ma koliko takav pokazatelj govori o opasnostima za ljudske slobode ili za provođenje razoružanja, on dovodi u sumnju teze o uspješnosti militariziranih režima u ekonomskom smislu, čim se uzmu u obzir duže vremenske serije. Stoga bi se mogla postaviti i dodatna hipoteza, da militarizacija može uroditi kratkotrajnim »ekonomskim čudom«, ali dugoročno guši ne samo ljudske slobode, već i pretpostavke daljnjeg ekonomskog razvoja.

22

Falk, R. — Militarization and Human Rights in the Third World, u knjizi: Eide, A. i Thee, M. (eds.), *Problems of Contemporary Militarism*, Croom Helm, London, 1980, str. 209.

23

Vidi opširnije: Falk, R., *A World Order Perspective on Authoritarian Tendencies*, World Order Models Project, Working Paper No. 10, Institute for World Order, New York, 1980.

Tabela 2.

Zemlje u razvoju s najvišom stopom ekonomskog rasta 1960-tih i 1970-tih godina: korelacija između brzog ekonomskog rasta i militariziranosti režima

Zemlje sa stopom ekonomskog rasta višom od 5% godišnje	o b l i k v l a d a v i n e	
	1960 — 1970	1970 — 1975
Latinska Amerika:		
Bolivija	vojni režim (64—65, 69) kolonija	vojni režim (70—75) kolonija
Belize	—	—
Kostarika	vojni režim (60—61, 62—66)	—
Salvador	vojni režim (63—65)	—
Gvatemala	vojni režim (63—64, 65—69)	vojni režim (72—75, 70)
Honduras	kolonija (60—62)	—
Jamajka	—	—
Meksiko	vojni režim (60—69)	vojni režim (70—75)
Nikaragva	vojni režim (68—69)	vojni režim (70—75)
Panama	vojni režim (62, 68—69)	vojni režim (70—75)
Peru	kolonija	kolonija
Surinam	kolonija (60—62)	—
Trinidad i Tobago	—	—
Afrika:		
Bocvana	kolonija (60—66)	—
Kamerun	—	—
Kongo	vojni režim (68—69)	—
Gabon	kolonija (60—65)	vojni režim (70—72)
Gambija	—	—
Gvineja	—	—
Obala Slonovače	—	—
Lesoto	kolonija (60—66)	—
Libija	vojni režim (69)	vojni režim (70—75)
Mauritanija	—	—
Mauricijus	kolonija (60—68)	—
Mozambik	kolonija	kolonija
Namibija	kolonija	kolonija
Niger	—	vojni režim (74—75)
Svaziland	kolonija (60—68)	—
Togo	vojni režim (63, 67—69)	vojni režim (70—75)
Zambija	kolonija (60—64)	—
Azija:		
Fidži	kolonija (60—70)	—
Hong Kong	kolonija	kolonija
Iran	—	—
Irak	vojni režim (60—69)	vojni režim (70—75)
Izrael	—	—
Jordan	—	—
Kuvajt	—	—
Malezija	—	—
Pakistan	vojni režim (60—69)	vojni režim (70)
Južna Koreja	vojni režim (61—69)	vojni režim (70—75)
Saudijska Arabija	—	—
Sirija	vojni režim (62—69)	vojni režim (70—72)
Tajland	vojni režim (60—68)	vojni režim (71—72)

Bilješka uz tabelu:

Zemlje u razvoju s najvišom stopom ekonomskog rasta 1960-tih i 1970-tih godina: korelacija između brzog ekonomskog rasta i militariziranosti režima

Lista zemalja s najvišom stopom ekonomskog rasta sačinjena je temeljem podataka iz **The United Nations World Economic Survey 1969—1970**, s tim da su u tabelu uvrštene sve zemlje koje su ostvarile godišnju stopu rasta veću od planiranih 5%.

Kategorizacija prema obliku vladavine izvršena je za zemlje pod kolonijalnom upravom temeljem službenih podataka Ujedinjenih naroda (godišnjih izvještaja Odbora za dekolonizaciju), a za vojne režime temeljem podataka iz istraživanja Tatu Vanhanena o vojnim režimima i izdacima za naoružanje u 119 zemalja, za period od 1850. do 1975. godine. Vanhanen definira kao vojni režim zemlju u kojoj vojne osobe zauzimaju najviše službene položaje u vladi, a koji je nastao protuustavnim putem, obično državnim udarom, dok vojnim osobama smatra sadašnje ili bivše pripadnike regularnih oružanih snaga države. Kao polu-vojne režime on definira one u kojima postoji podjela vlasti između vojnih osoba i onih koje su došle na vlast ustavnim putem, s tim da vojne osobe imaju očiglednog upliva na tradicionalno »civilna« pitanja, kao što su ekonomski i društveni razvoj. Periodi vojnih režima uzeti su iz rezultata Vanhanenovog istraživanja.

Vidi: Vanhanen, T. — **Military Rule and Defense Expenditure: A Study of 119 States, 1850—1976**, Asian Research Service, Asian Studies Monograph Series, Hong Kong, 1981.

Promjene u poimanju razvoja, prvenstveno uključivanje društvenih aspekata u njegovo definiranje, počele su već ranih sedamdesetih godina skretati pažnju na društveno štetne posljedice poticanja ekonomskog rasta (kombinacijom između industrijalizacije i izvozno orijentirane privrede). Druga razvojna dekada Ujedinjenih naroda obilježena je — između ostalog — unošenjem natuknica za promjene razvojne politike zemalja u razvoju u pravcu poboljšavanja obrazovnih i zdravstvenih službi, mogućnosti zapošljavanja i stanovanja. Pomalo se počelo govoriti i o zadovoljavanju ljudskih potreba kao pretpostavci za harmoničan razvoj zajednica: najprije u smislu ulaganja u ljudski faktor kao neophodne investicije u budući razvoj, a kasnije i u smislu ljudskih potreba kao krajnjeg cilja i osnovnog mjerila razvoja.

Štetne posljedice prvobitnog poticanja ekonomskog rasta počele su se relativno rano ogledati u unutrašnjim neredima u zemljama u razvoju. Brojnost državnih udara, građanskih ratova, rasprostranjenost socijalne ugroženosti na sve šire segmente stanovništva, postaju predmetom rasprave u projiciranju budućeg razvoja Trećeg svijeta. Međutim, sve takve pojave postaju i problemom suzbijanja naoružavanja i oružanih sukoba u svijetu, širenjem spoznaje da se vojni aparat zemalja u razvoju sve više bavi unutrašnjom sigurnošću država,²⁴ stoga se potrebe sigurnosti (koje se očituju u izdacima za održavanje sigurnosti države) sve više definiraju kao nužnost održavanja postojećeg poretka.²⁵

24

Ball, N., *The Military in Politics: Who Benefits and How*, »World Development«, vol. IX, br. 6, str. 575.

25

Horowitz, I. L., *Military Origins of Third World Dictatorship and Democracy*, *Third World Quarterly*, vol. III, 1981, br. 1, str.

37—47; Morrison, D. G. i Stevenson, H. M., *Social Complexity, Economic Development and Military Coups d'Etat: Convergence and Divergence of Empirical Tests of Theory in Latin America, Asia and Africa*, »Journal of Peace Research«, vol. XI, 1974, str. 345—357.

Problem odnosa između izdataka za naoružanje (ili: izdataka za potrebe održavanja sigurnosti zemlje) i izdataka za društveni i ekonomski razvoj pojavljuje se i u svojim međunarodnim i unutrašnjim aspektima kao temeljno pitanje razvojnih prioriteta. Na međunarodnom se nivou najčešće koriste sumarne usporedbe između izdataka za naoružanje i onih za zadovoljavanje razvojnih potreba kao dokaz da oružje ima prednost pred ljudskim potrebama, te kao poticaj za razmišljanje o tome kolike bi se potrebe Trećeg svijeta mogle zadovoljiti smanjivanjem izdataka za naoružanje razvijenih dijelova svijeta, prvenstveno dviju velesila. Međutim, u takvim se raspravama ističe da se izdaci za naoružanje zemalja Trećeg svijeta drastično povećavaju, te — iako globalno ne predstavljaju svote usporedive s onima koje troši visokorazvijeni svijet — odražavaju također neprihvatljive razvojne prioritete.

Izdaci za naoružavanje i izdaci za razvoj: problemi razvojnih prioriteta i uravnoteživanja međusobno suprotstavljenih potreba

U literaturi o razoružanju i razvoju česte su tvrdnje da izdaci za naoružanje predstavljaju nesavladivu prepreku zadovoljavanju razvojnih potreba, prvenstveno onih u nerazvijenim dijelovima svijeta. Takva se tvrdnja potkrepljuje podacima o tome koliko opterećenje za nacionalnu privredu i državni budžet predstavljaju zahtjevi za promicanjem državne sigurnosti, te o nemogućnosti usporedbe međunarodne pomoći za razvoj i ukupne potrošnje za naoružanje (pomoć za razvoj predstavlja zanemarljivo malen iznos u odnosu na troškove naoružanja). Ekonomske analize koje se provode s ciljem stvaranja empirijske podloge za tvrdnju da izdaci za naoružanje pogubno djeluju na nacionalnu ekonomiju još su daleko od jednoznačnih rezultata. Takve se analize, naime, provode na uzorku visokorazvijenih zemalja, stoga su njihovi rezultati neprimjenjivi na uvjete zemalja u razvoju.

Na slijedećoj su tabeli prikazani podaci koji ilustriraju problem odnosa između izdataka za naoružanje i izdataka za društveni razvoj. Izabrane su one zemlje koje kontinuirano održavaju troškove za naoružanje u sumi koja premašuje ukupne izdatke za društveni razvoj.²⁶ Takav je izbor rezultat uvjerenja da, ukoliko teza o međudjelovanju izdataka za naoružanje i za razvoj ima iole valjanosti, posljedice »prekomjernih«²⁷ izdataka za naoružanje moraju biti vidljive u zemljama u kojima je prioritet naoružanja nad društvenim potrebama razvoja pravilo vidljivo iz korištenja raspoloživih resursa. Izabrane su zemlje Trećeg svijeta, izostavljajući tako visokorazvijene države, jer se i razvojne potrebe i mogućnosti njihovog zadovoljavanja znatno razlikuju.

26

Usporedbe izdataka za naoružanje i izdataka za društveni razvoj obavlja svake go-

dine Ruth Leger Sivard. Ona uspoređuje podatke o ukupnim izdvajanjima za potre-

Tabela 3

Države Trećeg svijeta u kojima izdaci za naoružanje premašuju sredstva za društveni razvoj: indikatori ekonomske i društvene razvijenosti

Država	Porast BNP per capita 1960—79 (u %)	Vanjska zaduženost (u %) u odnosu na BNP		Godišnja stopa inflacije 1970—79	Očekivana životna dob		Stopa pismenosti (u %)	
		1970	1979		1960	1979	1960	1979
Afganistan	0,5	58,1	29,1	4,4	34	41	8	12
Albanija	4,5	?	?	?	62	70	?	?
Argentina	2,4	7,6	8,6	128,2	65	70	91	94
Burma	1,1	4,7	23,2	12,1	44	54	60	67
Kamerun	2,5	13,0	32,9	10,3	37	47	19	?
NR Kina	?	?	?	?	?	64	?	66
Čile	1,2	26,2	23,6	242,6	57	67	84	?
Kongo	0,9	49,4	75,8	10,9	37	47	16	?
Egipat	3,4	23,7	60,4	8,0	46	57	26	44
Etiopija	1,3	9,5	15,7	4,3	36	40	?	15
Gana	-0,8	12,6	9,6	32,4	40	49	27	?
Haiti	0,3	10,3	18,0	10,9	44	53	15	?
Indija	1,4	14,8	12,3	7,8	42	52	28	36
Indonezija	4,1	27,1	28,3	20,1	39	53	39	62
Iran	7,9	20,8	?	?	46	54	16	50
Irak	4,6	8,8	3,9	14,1	47	56	18	?
Izrael	4,0	41,4	55,1	34,3	69	72	84	?
Jordan	5,6	19,0	38,1	?	47	61	32	70
Sjeverna Koreja	3,5	?	?	?	54	63	?	?
Južna Koreja	7,1	20,9	24,5	19,5	54	63	71	93
Kuvajt	-1,6	—	—	17,7	60	70	47	60
Laos	?	?	?	?	40	42	28	?
NR Mongolija	3,0	?	?	?	52	63	?	?
Maroko	2,6	18,6	40,3	7,3	47	56	14	28
Nigerija	3,7	6,4	5,0	19,0	39	49	15	?
Pakistan	2,9	30,5	38,5	13,9	44	52	15	24
Filipini	2,6	9,2	17,3	13,3	51	62	72	88
Saud. Arabija	6,3	—	—	25,2	43	54	3	?
Singapur	7,4	7,9	14,8	5,5	65	71	?	?
Somalija	-0,5	41,4	40,4	11,3	36	44	2	60
Južna Afrika	2,3	6,3	13,9	11,8	53	61	57	?
Sudan	0,6	11,6	34,5	6,8	39	47	13	20
Sirija	4,0	13,6	24,9	12,7	50	65	30	58
Gornja Volta	0,3	6,4	24,5	9,8	37	43	2	?
Vijetnam	?	?	?	?	43	63	?	87
Zimbabve	0,8	?	?	8,4	45	55	39	?

Države Trećeg svijeta u kojima izdaci za naoružanje premašuju sredstva za društveni razvoj: indikatori ekonomske i društvene razvijenosti

Lista zemalja Trećeg svijeta u kojima izdaci za naoružanje premašuju sredstva namijenjena društvenom razvoju sastavljena iz podataka Ruth Leger Sivard (vidi bilješku 26) za period 1974—1980. Podaci o ekonomskom rastu izabrani su slijedom teze da »prekomjerno« trošenje na naoružanje u zemljama Trećeg svijeta mora, ukoliko je teza o »prekomjernosti« točna, utjecati na stopu ekonomskog rasta, vanjski dug (činjenicom da je najveći dio naoružanja zemalja Trećeg svijeta inozemnog porijekla) i stopu inflacije.

Kao karakteristični pokazatelji društvene razvijenosti izabrani su prosječna očekivana životna dob i stopa pismenosti stanovništva. Očekivana životna dob smatra se temeljnim pokazateljem kvalitete življenja, a raspoloživost podataka omogućava međunarodne usporedbe. Podaci o stopi pismenosti stanovništva ilustriraju tvrdnje o mogućnostima alternativnog korištenja sredstava upotrebljivanih za naoružanje, budući da se tu društvene potrebe vidljivo ogledaju u visokim stopama nepismenosti u Trećem svijetu. Kao izvor podataka za ekonomske i društvene pokazatelje korištena je publikacija Međunarodne banke za obnovu i razvoj **World Development Report** za 1980. i 1981. godinu.

Nemoguće je postaviti općevažeća pravila o utjecaju troškova za naoružanje na zadovoljavanje razvojnih potreba, međutim, isto je tako nemoguće izbjeći zaključak da ograničenost ukupnih resursa zemalja u razvoju iziskuje zadovoljavanje nekih potreba na uštrb drugih.

Dodatni izvori financiranja razvojnih potreba zemalja u razvoju očekuju se od znatno povećane međunarodne pomoći za razvoj u slučaju početka procesa razoružanja. Jedna od tema o kojima se unutar problematike razoružanja i razvoja najčešće debatira upravo je mogućnost oslobađanja znatnih sredstava za zadovoljavanje razvojnih potreba smanjivanjem izdataka za naoružanje. Ideje o kanaliziranju tih sredstava na međunarodnom nivou nisu nove, međutim nova je spoznaja o trendu smanjivanja međunarodne pomoći na razvoj uslijed, između ostalog, povećanih unutrašnjih potreba zemalja-davateljica izazvanih rastućom ekonomskom krizom. Smanjivanje međunarodne pomoći za razvoj u posljednjih pet godina prikazano je na Tabeli IV. U takvim je uvjetima neophodno razmišljati o dodatnim mogućnostima za povećavanje međunarodne pomoći za razvoj, zasnovanim na novim faktorima, jer se automatsko povećavanje pomoći za razvoj, čak i u slučaju stvarnog početka razoružavanja, čini neosnovano optimističkim.

Činjenica da se u poslijeratnom razdoblju oružani sukobi gotovo bezizuzetno zbivaju na području Trećeg svijeta već je dobro poznata, te se dodatni argumenti za povećavanje međunarodne pomoći za razvoj pronalaze u nužnosti eliminiranja uzroka oružanih sukoba u Trećem svijetu. Tako se, u krajnjoj liniji, poticanje međunarodne pomoći za razvoj može zasnivati na interesima sigurnosti samih zemalja-davateljica pomoći. Premda je takva argumentacija često prisutna u bilateralnim odnosima, ona je nedovoljno naglašena na globalnom nivou.

be sigurnosti zemlje s podacima o sredstvima za društveni razvoj (školstvo, zdravstvo, uključujući tu i međunarodnu pomoć za razvoj). Temeljem podataka o ukupnim ulaganjima za potrebe sigurnosti i ukupno utrošenim sredstvima za društveni razvoj per capita, ona sastavlja listu zemalja po kriteriju razmjera između izdataka za naoružanje i onih za društveni razvoj. Vidi opširnije: Sivard, R. L., *World Military and Social Expenditures, 1981, World Priorities*, Leesburg, Virginia, 1981.

27

Termin »prekomjernog« trošenja na naoružanje plod je konstatacija da svijet kao

cjelina troši na naoružanje više nego što je to opravdano zdravorazumskim ocjenama o potrebama održavanja sigurnosti. Međutim, statistička varka koja nastaje ako se računaju prosječni izdaci za naoružanje na globalnom nivou ne opravdava da se izdaci za potrebe sigurnosti pojedinačnih zemalja nazivaju neracionalnima, ili prekomjernima. Stoga ovaj izraz »prekomjerni« izdaci za naoružanje ovdje treba shvatiti kao oznaku onih slučajeva u kojima su izdaci za naoružanje kontinuirano veći od ukupnih izdataka za društveni razvoj.

Tabela 4.
Međunarodna pomoć za razvoj, 1975—1980

Zemlje-davaoci	Međunarodna pomoć za razvoj kao postotak brutto nacionalnog proizvoda zemalja — davateljica					
	1975	1976	1977	1978	1979	1980
1. Italija	0,01	0,01	0,02	0,01	0,01	
2. Novi Zeland	0,14	0,06	0,04	0,03	0,02	
2. Velika Britanija	0,11	0,14	0,11	0,15	0,16	
4. Finska	0,06	0,07	0,06	0,04	0,06	
5. Austrija	0,02	0,02	0,01	0,01	0,02	
6. Japan	0,08	0,08	0,06	0,07	0,11	
7. Australija	0,10	0,07	0,07	0,08	0,09	
8. Kanada	0,24	0,14	0,13	0,17	0,13	
9. Francuska	0,10	0,10	0,07	0,08	0,08	
10. Nizozemska	0,24	0,26	0,33	0,34	0,30	
11. Sjedinjene Američke Države	0,08	0,05	0,03	0,04	0,03	
12. Norveška	0,25	0,22	0,30	0,39	0,34	
13. Belgija	0,31	0,26	0,24	0,23	0,28	
14. SR Njemačka	0,12	0,09	0,07	0,10	0,10	
15. Danska	0,20	0,21	0,24	0,21	0,26	
16. Švedska	0,41	0,40	0,44	0,37	0,40	
17. Švicarska	0,10	0,07	0,05	0,08	0,06	
Zemlje OECD-a prosječno	0,11	0,09	0,07	0,09	0,09	
18. Nigerija	0,04	0,19	0,13	0,06	0,04	0,05
19. Alžir	0,28	0,33	0,24	0,18	0,87	0,21
20. Iran	1,12	1,16	0,29	0,37	0,03	0,03
21. Venezuela	0,11	0,33	0,14	0,27	0,17	0,23
22. Irak	1,64	1,44	0,33	0,76	2,60	2,19
23. Saudijska Arabija	5,26	5,13	4,09	2,27	3,01	2,60
24. Libija	2,30	0,63	0,65	0,99	0,46	0,92
25. Kuvajt	8,11	4,52	10,02	7,36	4,08	3,87
26. Ujed. Arapski Emirati	11,68	9,21	8,05	4,82	6,17	3,96
27. Katar	15,62	7,95	7,90	3,56	5,89	4,50
Zemlje OPEK-a prosječno	2,59	2,14	1,91	1,29	1,49	1,36

Izvor: *World Development Report*, 1981, p. 65

Razmišljanja o suodgovornosti razvijenih zemalja za razvoj nerazvijenih dijelova svijeta, na kojima se velikim dijelom temelji koncepcija međunarodne pomoći za razvoj, potrebno je dopuniti novostečenim znanjem o posljedicama korištenja prijašnjih razvojnih modela u Trećem svijetu, posebice onima vezanim za uzroke i katalizatore oružanih sukoba. Također, nužno je tome dodati i vlastite interese održavanja sigurnosti razvijenih zemalja kao element stapanja razvojne politike i strategije razoružanja u globalno prihvatljivu cjelinu. Takva će razmišljanja, treba vjerovati, odvesti Drugo specijalno zasjedanje Ujedinjenih naroda još jedan korak prema stvarnom početku procesa razoružanja.